

<https://doi.org/10.62837/2026.7.378>

ÜLVİYYƏ XALIQVERDİ QIZI ƏLİYEVƏ

Bakı Dövlət Universiteti, Filologiya fakültəsi,

İngilis dili (humanitar fakültələr üzrə)

kafedrasının baş müəllimi, filologiya elmləri

üzrə fəlsəfə doktoru

Email:ulviyye_a@yahoo.com

İNGİLİS DİLİNDƏ CÜMLƏNİN NOMINATİV STRUKTURUNU FORMALAŞDIRAN BAŞLICA LEXİK-MORFOLOJİ VASİTƏLƏR GİRİŞ

İngilis dilində cümlənin nominativ strukturunu formalaşdıran leksik və morfoloji vasitələr dilin qrammatik sisteminin mərkəzi elementlərindən biridir. Bu məsələ yalnız cümlə quruluşunun texniki tərəflərini deyil, həm də dilin tipoloji xüsusiyyətlərini, semantik münasibətlərin ifadə üsullarını və kommunikativ funksiyalarını əhatə edir. İngilis dili analitik dil kimi nominativ münasibətləri əsasən söz sırası və köməkçi vasitələrlə ifadə edir ki, bu da onu sintetik dillərdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqləndirir.

Leksik-morfoloji vasitələr

Leksik vasitələr nominativ strukturun qurulmasında birbaşa iştirak edən əsas elementlərdir. Azərbaycan dilində olduğu kimi, ingilis dilində də cümlənin nominativ quruluşunu formalaşdıran başlıca vasitələrdən biri feili leksemlərdir. Nitq hissələri cümlənin əsas tikinti materialı, cümlə üzvlərinin əsas ifadə vasitəsidir. Cümlənin təşkilindəki roluna görə feillər nitq hissələri içərisində xüsusi yer tutur. Müxtəlif sistemli dillərin müqayisəsi feillərin ayrıca dillərdə çox fərqli xüsusiyyətlərə malik olan söz qrupları olduğunu göstərir. Müxtəlif dillərdə feillər hətta eyni məzmunu ifadə etmək üçün çox fərqli xarici formalara malik olur. Bu formalar qrammatik kateqoriya göstəricilərinə bir bütöv halında yanaşmaq lazım gəldiyini göstərir. Feili adlardan fərqləndirən başlıca xüsusiyyətlərdən biri onların təsriflənməsi, xəbər vəzifəsində işlənməsi və predikativlik ifadə etməsidir. Lakin feilin təsriflənməsinin özünə də feilə xas olan kateqorial əlamətlərin vəhdətində, sistemli şəkildə yanaşmaq lazım gəlir. Başqa türk dillərində olduğu kimi, Azərbaycan dilində adlar şəxsə görə dəyişir, cümlənin xəbəri olur və predikativlik ifadə edir. Lakin bu, onların feil kimi qiymətləndirilməsinə əsas vermir [23, s. 8].

Azərbaycan dilində olduğu kimi, ingilis dilində də feil bir nitq hissəsi kimi adlara qarşı durur. Bu qarşıdurmanın əsasında onların həm leksik-semantik və morfoloji xüsusiyyətləri, həm də sintaktik vəzifələri dayanır. Lakin burada, fikrimizcə, bir məsələnin üzərində ayrıca dayanmaq lazım gəlir. Azərbaycan və eləcə də türk dillərində feillərin birbaşa adlara, adların isə feillərə keçidi yoxdur. Bu dillərdə ad və ya feil yaradıcılığı, bir qayda olaraq, tarixən formalaşmış xüsusi sözdüzəldici

şəkilçilər vasitəsi ilə yerinə yetirilir. Lakin müasir türk dillərində ad və feil kimi işlənən müəyyən söz qrupu da müşahidə edilir. Məsələn, uyğur dilində oq “çağıрмаq”, oq “səs”, “söz”, ümum. türk öt, “ötmək, keçmək”, öt “keçid”, “yol”, türk dilində sus “susmaq”, sus “sakitlik”, ümum. türk tam “dammaq”, çaq. Dilində tam “damçı” və s. [16, s. 178-190]. Eyni vəziyyət Azərbaycan dilinin bəzi leksik vahidlərində də özünü göstərir. Məsələn, ac – ac(maq), köç – köç(mək), dad – dad(maq) və s. Müasir türk dillərində eyniliyin semantik əlaqəsinə malik olan bu tipli sözlər azlıq təşkil edir. Lakin problemə tarixi baxımından yanaşılması ad-feil uyğunluğunun müəyyən dövrdə sistemli xarakter daşdığını göstərir. Buna görə də dilçilikdə bəzən türk dilləri üçün ad-feil sinkretikliyi mərhələsini fərqləndirir, müasir türk dillərində gizli xarakter daşıyan sinkretik vahidləri müəyyənləşdirməyə çalışırlar [16; 17; 18; 19]. Türk dillərində adlar və feillər arasındakı bu uyğunluq haqqında müxtəlif fikirlər var. Bəzən bu, türk dillərində ilkin köklərin virtual baxımdan sinkretik, aktual işarə kimi isə monomorf olması ilə əlaqələndirilir [17, s. 3-8], bəzən iltisafiliyə qədərki mərhələnin qalığı kimi qəbul edilir [19, s. 147]. Ümumən, ad-feil uyğunluğu türk dillərinin daha qədim analitik quruluşu ilə bağlı olan bir hadisə kimi qəbul edilə bilər. Bəzi tədqiqatçılar bu fikirdədir ki, protürk dili əvvəllər monosillabik xüsusiyyətə malik olmuşdur. Bu isə o deməkdir ki, türk dillərinin kökü amorf dillərə bənzər quruluşa malik olan prototürk dilindən nəşət etmişdir [3, s. 19]. Lakin bu problemin ayrıca öyrənilməsi məsələyə baxışın bir mənalı olmadığını göstərir. Bu baxımdan məsələnin dilçilikdəki qoyuluşu aşağıdakı kimi ümumiləşdirilir:

1. Ad və feillərin zəif diferensiallaşması, tarixən ad-feil sinkretikliyinə mövcud olması.
2. Ad-feil omonimliyinin feil köklərindən forma düzəldici şəkilçilər vasitəsi ilə yaranması.
3. Ad-feil uyğunluğunun ibtidai təfəkkürün özünün xüsusiyyətləri ilə bağlı olması [21, s. 5].

Lakin o şübhəsizdir ki, türk dillərinin daha qədim dövrünə getdikcə adların və feillərin həm formal, həm də semantik uyğunluğu bir dil faktı kimi tədqiqatçıların qarşısında dayanır. Eyni vəziyyət müasir ingilis dilində özünü göstərməkdədir. Eyniliyin semantik əlaqəsinə malik olan sözlərin həm ad, həm də feil kimi işlənməsi müasir ingilis dilində geniş yayılıb. Məsələn, love “sevgi” – to love “sevmək”, sleep “yuxu” – to sleep “yatmaq”, a lie “yalan” – to lie “yalan danışmaq”, a step “addım” – to step “addımlamaq”, a play “oyun” – to play “oynamaq” və s. Müasir ingilis dilində söz yaradıcılığının məhsuldar üsullarından biri konversiya hesab edilir. Konversiya hərfi mənasına görə çevrilmə mənasını verir. A.İ.Smirtskinin fikrinə görə “konversiya sözdüzəltmənin elə bir üsuludur ki, burada paradigma dəyişkənliyi sözdüzəltmə vasitəsi olur” [24, s. 71]. İngilis dilində konversiya eyni bir sözün müxtəlif nitq hissələri vəzifəsində işlənməsi kimi qəbul edilmir, konversiyaya

uğramış sözlər bir-birinə münasibətdə fərqli, ayrı sözlər kimi qəbul edilir. Bu zaman nəzərə alınır ki, paradiqma dəyişkənliyi sözün qrammatik sisteminin dəyişkənliyidir, lakin konversiyaya uğramış söz həm də öz leksik funksiyasını dəyişir. Maraqlıdır ki, Azərbaycan dilçiliyində də konversiya ayrıca sözdüzəltmə vasitəsi kimi öyrənilmiş, konversiyanın müxtəlif səviyyələri fərqləndirilmişdir. Fikrimizcə, burada problemə baxışın çatışmayan cəhəti nitq hissələrinin müxtəlif funksiyada işlənməsi ilə sözdüzəltmə vasitəsi kimi qəbul edilən konversiyanın bir-birindən fərqləndirilməməsidir (2, s. 160-169; 1, s. 66-70). İngilis dilçiliyində tədqiqatçılar problemin məhz bu şəkildə qoyuluşunun əleyhinə çıxırlar: *“feili ad yaradıcılığında substantiv paradiqmanın olmasına baxmayaraq, şəkilçili söz yaradıcılığı konversiya kimi qiymətləndirilə bilməz. Konversiyada paradiqma dəyişkənliyi söz yaradıcılığı vasitəsi olmaqla yanaşı, həm də onun vahid, yeganə vasitəsi kimi çıxış edir”* [20, s. 77]. Sözün paradiqmasının dəyişməsi söz yaradıcılığı üsulu, konversiya kimi qəbul edilir. E.S.Kubryakovanın fikrinə görə, *“sözdüzəltməyə xidmət edən morfoloji transpozisiya və ya konversiya söz yaradıcılığı baxımından fərqli xüsusiyyətə malikdir; şəkilçili söz yaradıcılığında əvvəl sözün leksik, sonra isə nitq hissəsinə mənsubiyyəti dəyişir, konversiyada isə əksinə, əvvəl sözün kateqorial, sonra isə leksik mənası dəyişir”* [20, s. 76]. Konversiya hadisəsi ilə bağlı maraq doğuran məsələlərdən biri də ingilis dilçiliyində belə sözlərin bəzən adlardan, bəzən isə feillərdən yaranması fikrinin qəbul edilməsidir. Tədqiqatçılara görə konversiyaya uğramış sözlər öz semantik strukturlarına görə fərqlənirlər. Sözlərdən biri daha mürəkkəb semantik struktura malik olur. Bu isə daxili, semantik sözdüzəltmədən danışmağa əsas verir [24, s. 82]. Konversiya nəticəsində yaranmış sözlərdə semantik əlaqənin şəkilçilər vasitəsi ilə yaranmış sözlərdəki əlaqəyə uyğun olmasına görə söz ya feildən, ya da isimdən yaranmış vahid kimi qəbul edilə bilər. Belə sözlər quruluşuna görə sadə və düzəltmə sözlərə ayrılır, lakin onlardan biri söz düzəltmə münasibətləri baxımından o biri söz üçün əsas sayıla bilər. Müasir ingilis dilində konversiya vasitəsi ilə feil yaradıcılığı daha məhsuldardır. Tədqiqatçılar göstərir ki, *“əgər müasir ingilis dilində şəkilçi vasitəsilə eyni kökdən yaranmış feil yoxdursa, istənilən isimdən konversiya vasitəsi ilə feil yarana bilər”* [15, s. 132].

İngilis dilində konversiya hadisəsi ilə bağlı olan məsələlərdən biri də söz düzəltmənin bu üsulunun bu dildə yaranma səbəbidir. Müasir ingilis dilində konversiyaya uğramış sözlər diaxron baxımdan omonim sayıla bilməz. Müasir ingilis dilində love “sevgi” və love “sevmək”, sleep “yuxu” və sleep “yatmaq” mənalarında omonim sözlərdir. Bu sözlər həm leksik-semantik, həm kateqorial mənasına və qrammatik xüsusiyyətlərinə, həm də sintaktik funksiyalarına görə fərqlənir, lakin tarixi baxımdan bu sözlər fərqli formaya malik olub. Məsələn, qədim ingilis dilində lufian “sevmək”, lufu “sevgi”, slaepan “yatmaq”, slaep “yuxu”. Qədim ingilis dilində söz yaradıcılığı, əsasən, morfoloji və sintaktik üsullarla yerinə yetirilib. Norman işğalından sonra sözdüzəldici şəkilçilərin çoxu məhsuldarlığını itirir və dildən çıxır. Orta ingilis dili

dövründə isə qrammatik son şəkilçilərin əksəriyyəti itirilir, bu isə müxtəlif nitq hissələrinə aid olan sözlərin omonimləşməsi ilə nəticələnir [15, s. 138]. Tədqiqatçılar qədim ingilis dilində fərqlənən, müasir ingilis dilində isə omonim kimi qəbul edilən belə sözlərin çoxluq təşkil etdiyini göstərirlər. Məsələn, answer “cavab”, “cavab vermək”, drink “içki”, “içmək”, fear “qorxu”, “qorxmaq”, rest “istirahət”, “istirahət etmək”, step “addım”, “addımlamaq”, work “iş”, “işləmək” və s. Belə sözlər sifətlərlə feillər arasında da özünü göstərir. Məsələn, dry “quru”, “qurumaq”, free “azad”, “azad olmaq” və s. [15, s. 138].

Göründüyü kimi, müasir ingilis dilində konversiyanın xüsusi, məhsuldar üsuluna çevrilməsi xüsusi səbəblərlə bağlıdır. Fikrimizcə, ingilis dilində analitizmin inkişafı ilə bağlı olan bu prosesdə həm dilxarici, həm də dildaxili amillərin özünəməxsus rolu olmuşdur. Lakin ingilis dilindəki konversiya hadisəsi müasir ingilis dilinin nominativ quruluşunda elə bir ciddi keyfiyyət fərqi yarada bilmir. Azərbaycan dilində olduğu kimi, ingilis dilində də feillər leksik-semantik, morfoloji və sintaktik xüsusiyyətlərinə görə fərqlənən ayrıca söz qrupudur və cümlənin nominativ quruluşunun formalaşmasında bu söz qrupunun özünəməxsus yeri vardır.

Həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində feillərin leksik-semantik xüsusiyyətlərinin müqayisəli şəkildə öyrənilməsi bu dillər arasında elə bir fərqlin olmadığını göstərir. Leksik-semantik baxımdan bu dillər arasındakı fərq, əsasən, problemə yanaşmada, morfoloji strukturlarda, təsnif prinsiplərində özünü göstərir [7, s. 7-12].

Azərbaycan dilində olduğu kimi, ingilis dilində də feillər iki başlıca qrupa ayrılır: 1) təsriflənən feillər; 2) təsriflənməyən feillər.

Təsriflənən feillər şəxslə feillər (finite verbs), təsriflənməyən feillər isə şəxssiz feillər də (non-finite verbs) adlanır. İngilis dilində feilin şəxslə forması (finite form of the verb) aşağıdakı kateqoriyalara malikdir:

- 1) Şəxs-kəmiyyət kateqoriyası;
- 2) Tərz kateqoriyası;
- 3) Zaman kateqoriyası;
- 4) Növ kateqoriyası;
- 5) Şəkil kateqoriyası.

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, ingilis dilində şəxs kateqoriyası inkişaf etməyib. Bu dildə ancaq indiki zamanın qeyri-müəyyən formasında üçüncü şəxsin təkini bildirən -s, -es suffiksi işlənir. İngilis dilində feilin şəxs-kəmiyyət kateqoriyası, əsasən, şəxs əvəzlilikləri vasitəsi ilə ifadə olunur. Məsələn, I speak. We speak. They speak. İngilis dilində yalnız to be feilinin birinci şəxs tək forması (am) və indiki zamanın qeyri-müəyyən formasındakı -s şəkilçisi və does köməkçi feili müstəqil olaraq şəxs və kəmiyyəti göstərir. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, ingilis dilində cümlənin mübtədası həmişə öz ifadəsini tapır. Azərbaycan dilində xəbər mübtədanın şəxsinə və kəmiyyətini öz üzərinə götürür. Buna görə mübtədə işlənməyə də bilər. Məsələn, yazıram, yazırsan və s.

İngilis dilində təsriflənməyən feillərə məsdər, feili sifət və cərund aiddir. Nominativ dil kimi ingilis və Azərbaycan dillərini birləşdirən feilin məsdər formasıdır. Belə ki, feilin məsdər forması yalnız nominativ quruluşlu dillərdə özünü göstərir. Türk dillərində tarixin hərəkət adlarının çeşidli morfoloji göstəriciləri mövcud olmuş, sonralar bu morfoloji göstəricilərin bir qrupu feildən ad düzəldən şəkilçi kimi sabitləşmiş, başqa bir qrupu feilin şəxsi və şəxssiz formalarının şəkilçiləri kimi diferensiaslanmışdır [22, s. 8-11].

Feilin məsdər forması da hərəkət adları əsasında formalaşmışdır. Ayrı-ayrı türk dillərində məsdər şəkilçiləri müxtəlifdir. Bu da məsdərin sonradan formalaşdığını göstərən amillərdəndir. Azərbaycan dilində feilin məsdər formasının göstəricisi -maq, -mək şəkilçisidir. Azərbaycan dilində -ma, -mə şəkilçisi də bu şəkilçi ilə yaxın bir mənada və funksiyada işlənir. Buna görə də bəzi qrammatikalarda bu şəkilçili feillər feili isimlər, yaxud da məsdəri-xəfif (yüngül məsdər) adlandırılmışdır [4, s. 209]. İngilis dilində də məsdər kifayət qədər öyrənilmiş, linqvistik xüsusiyyətləri aydınlaşdırılmış kateqoriyalardandır [9; 11, 14]. Müasir ingilis dilində də məsdər (the infinitive) ayrıca formal əlamətə malikdir. İngilis dilində feillərin əvvəlinə qoşulan to ədatı məsdəri formalaşdırır və Azərbaycan dilindəki -maq, -mək şəkilçisinə uyğun bir mənəni ifadə edir. Məsələn, to be busy “məşğul olmaq”, to be free “azad olmaq”, to love “sevmək”, to see “görmək”, to play “oynamaq” və s.

İngilis dilində to ədatına omonim olan “to” sözünü də işlənir. Əgər “to”-dan sonra gələn söz hərəkət bildirirsə, bu ədat məsdəri ifadə edir, to-dan sonra gələn söz əşya bildirirsə, to sözünü olur [13, s. 173]. Məs; he begins to work at eight o'clock every day (məsdər); He goes to work at eight o'clock every day (isim). Bəzən məsdər isimlərin adlıq hal forması ilə müqayisə edilir: “*Məsdər əsas funksiyasına, yəni hərəkətin adını bildirdiyinə görə feilin bütün paradigmaları üçün əsas forma kimi qəbul edilir. Bu xüsusiyyətinə görə inkişaf etmiş dillərdə məsdər ismin adlıq halına bənzədilə bilər*” [13, s. 105]. İngilis dilində məsdərin tarixən feili isim, “to”-nun isə sözünü olduğu göstərilir. Feili ismin qarşısında gələn to yönlük hal mənasını ifadə etmiş, sonralar feili isim feili xüsusiyyətlər qazanmış, to isə məsdərin formal əlamətinə çevrilmişdir [6, s. 159]. Müasir ingilis dilində məsdər bəzən to ədatı olmadan da işlədilə bilər. Qədim ingilis dilində məsdərin iki halı mövcud olmuşdur: adlıq və yönlük. Məsələn, adlıq hal – libban, yönlük hal – libenne (to live “yaşamaq”), adlıq hal – sprecan, yönlük hal – spreccenne (to speak “danışmaq”). Dilin sonrakı inkişafı -an, -enne kimi suffikslərin ixtisarı, “to” sözününün adlıq hal xüsusiyyətlərini itirməsi, “to” ədatının məsdərin göstəricisi kimi sabitləşməsi ilə nəticələnmişdir.

İngilis dilində məsdər feil formasıdır. Feilin məsdər forması ümumqrammatik mənasına görə hərəkət bildirir, təsdiq və inkar olur, təsirli və təsirsiz olur, müəyyən növdə olur, tərz və zaman mənalarına malik olur. İngilis dilində təsirli feillərin dörd, məchul növdə isə iki məsdəri olur. Məlum növdə olan Indefinite məsdər Indefinite Infinitive Active adlanır və məsdərin sadə növü hesab olunur. Məsdərin mürəkkəb

növləri isə “to be”, yaxud “to have” feili və feili sifət vasitəsi ilə düzəlik. Indefinite məsdər feilin şəxsi forması ilə eyni zamanda olan hərəkəti bildirir. Cümlədə to expert, to hope, to intend, to want feilləri ilə işlənən məsdər gələcəyə aid olan hərəkəti bildirir [12, s. 170]. Məsələn, I want you to give me some information (London). Məsdərin qeyri-müəyyən formasından fərqli olaraq davam formasında iş və ya hərəkətin davamlılığı ifadə olunur. Ümid və niyyət bildirən bəzi feillər qeyri-müəyyən formada işlənərkən mənə dəyişməz qala bilər. Məsələn, I had meant to go there - Mən ora getmək niyyətində idim [10, s. 100-102].

Məsdər feilin həm də isimə aid xüsusiyyətləri olan formasıdır. Bu, həm ingilis, həm də Azərbaycan dilində özünü göstərir. Bununla yanaşı, bu dillərdə məsdərin müəyyən fərqli xüsusiyyətləri də vardır [5, s. 24-52]. İngilis dilində məsdər tərz formalarına, zaman formalarına malik olur. İngilis dilində yalnız təsirli feillərin məsdəri növ kateqoriyasına malik olur, həm məlum, həm də məchul növdə işləyə bilər. Məsələn:

1. The desire to write was stirring in, Martin once more (London).
2. I don't want to be released (London).

İngilis dilində məsdər mübtəda, predikativ, mürəkkəb feili xəbərin əsas hissəsi, mürəkkəb tamamlığın tərkib hissəsi, təyin və zəiflik funksiyalarında işləyə bilər. Ümumən, türk dillərindəki məsdərlə hind-Avropa dillərindəki infinitive müəyyən fərqli xüsusiyyətlərə malik olsalar da, bu kateqoriyanın ancaq nominativ dillərdə özünü göstərməsi bu dilləri kontensiv tipologiya baxımından bir-birinə yaxınlaşdırır. İngilis dilində infinitivin feili isimlərdən, Azərbaycan dilində isə hərəkət adlarından feilə doğru inkişafı da nominativ dillərdə ayrı-ayrı dil hadisələrinin paralel inkişaf qanunauyğunluğuna malik olması kimi qəbul edilə bilər. Azərbaycan dilində feilin şəxssiz formalarından biri olan feili bağlamalar ingilis dilində yoxdur. Eləcə də, ingilis dilində feilin şəxssiz formalarından biri olan cerund (The Gerund) Azərbaycan dilində yoxdur. İngilis dilində məsdər kimi cerund da həm feilin, həm də ismin xüsusiyyətlərinə malikdir. Lakin məsdərdən fərqli olaraq, cerund davamlılıq mənə çalarlığına malikdir. Onu da qeyd ki, başqa hind-Avropa dillərində cerunda uyğun nitq hissəsi yoxdur. Bu baxımdan cerund ingilis dilinin yalnız özünə məxsus olan şəxssiz forma kimi qiymətləndirilə bilər. Cerundun özünəməxsus morfoloji göstəricisi yoxdur. Cerund “to” ədatsız məsdərin sonuna -ing şəkilçisi artırmaqla əmələ gəlir. Cerund şəkli əlamətinə görə feili sifətdən fərqlənmir, feili xüsusiyyətlərinə görə feili sifət və məsdərə, ismi xüsusiyyətlərinə görə isə məsdərə uyğun olur [6, s. 174-187]. Feilin şəxssiz forması kimi cerund həm feili isimlərdən, həm də feili sifətlərdən fərqlənir. Cerundun malik olduğu -ing suffiksi onu feili isimlərə bənzədir, lakin feili isimlər ancaq ismi xüsusiyyətlərə malik olmağına görə fərqlənirlər [8; 166].

Feilin təsriflənməyən formalarından biri də feili sifətdir. Müasir ingilis dilində iki feili sifət fərqləndirilir: 1) indiki zaman feili sifəti (The Present Participle); 2) keçmiş zaman feili sifəti (The Past Participle). Şərti olaraq bunu feili sifət I və feili sifət II

adlandırmaq olar. İndiki zaman feili sifəti feilin əsasına -ing şəkilçisi artırmaqla əmələ gəlir.

Nəticə etibarilə, İngilis dilində cümlənin nominativ strukturu leksik və morfoloji vasitələrin qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşır. Leksik vahidlər (isimlər, əvəzliliklər, fellər) əsas rolları daşıyır, morfoloji göstəricilər isə bu münasibətləri qismən də olsa dəqiqləşdirir. Morfologiyanın məhdudluğu səbəbindən söz sırası və köməkçi vasitələr xüsusi əhəmiyyət qazanır. Bu xüsusiyyətlər İngilis dilini analitik dillər sırasına daxil edir və onun qrammatik strukturunu daha sabit və proqnozlaşdırılan edir.

Beləliklə, nominativ strukturun formalaşması İngilis dilində həm struktur, həm də semantik baxımdan cümlənin düzgün qurulmasının əsasını təşkil edir və dilin ümumi funksionallığını təmin edən mühüm mexanizm kimi çıxış edir.

ULVIYYA ALIYEVA

LEXICAL AND MORPHOLOGICAL MEANS IN THE FORMATION OF THE NOMINATIVE STRUCTURE OF THE SENTENCE IN ENGLISH.

RESUME

The nominative structure of the sentence in English is formed through the mutual interaction of lexical and morphological means. Lexical units (nouns, pronouns, verbs) carry the primary roles, while morphological indicators specify these relations, even if only partially. Due to the limitations of morphology, word order and auxiliary means gain special significance. These features include English among analytical languages and make its grammatical structure more stable and predictable.

Thus, the formation of the nominative structure serves as the foundation for the correct construction of sentences in English from both structural and semantic perspectives, acting as an essential mechanism that ensures the general functionality of the language.

Key words: Lexical units, morphological means, auxiliary means, syntactic tasks

ЛЕКСИЧЕСКИЕ И МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ НОМИНАТИВНОЙ СТРУКТУРЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ.

РЕЗЮМЕ

Номинативная структура предложения в английском языке формируется в результате взаимодействия лексических и морфологических средств. Лексические единицы (существительные, местоимения, глаголы) выполняют основные роли, в то время как морфологические показатели, пусть и частично, конкретизируют эти отношения. Из-за ограниченности морфологии особый вес

приобретают порядок слов и вспомогательные средства. Эти особенности причисляют английский язык к ряду аналитических языков и делают его грамматическую структуру более стабильной и предсказуемой.

Таким образом, формирование номинативной структуры составляет основу правильного построения предложения в английском языке как со структурной, так и с семантической точек зрения, выступая в качестве важного механизма, обеспечивающего общую функциональность языка.

Ключевые слова: Лексические единицы, морфологические средства, вспомогательные средства, синтаксические задачи

Ədəbiyyat siyahısı

1. Axundov, A. Azərbaycan dilində konversiya // – Bakı, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı tədrisi, – 1977. № 4. – s. 66-74.
2. Axundov, A. Ümumi dilçilik / A.Axundov. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2006. 280 s.
3. Cəlilov, F. Azərbaycan dilinin morfonologiyası / F.Cəlilov. – Bakı: Maarif, – 1988. – 288 s.
4. Hüseynzadə, M. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya / M.Hüseynzadə. – Bakı: Maarif, – 1983. III hissə. – 320 s.
5. İsmayılova, S.V. Azərbaycan və ingilis dillərində feilin təsriflənməyən formaları: / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyası / – Bakı, – 165 s.
6. Musayev, O. İngilis dilinin qrammatikası / O.Musayev. – Bakı: Maarif, – 1979. – 360 s.
7. Xanbabayeva, Y. Azərbaycan və ingilis dillərində nitq və eşitmə feilləri: / filologiya üzrə fəlsəfə doktoru dissertasiyasının avtoreferatı / – Bakı, 2015. – 25 s.
8. [Yusifov, M. Linqvistik tipologiya \(dillərarası müştərəklik və təfəkkür tipologiyası\) / M.Yusifov. – Bakı: Elm və təhsil, – 2017. – 184 s. \[elektron resurs\]: / http://anl.az/el/Kitab/2017/10/cd/2017-1090.pdf](http://anl.az/el/Kitab/2017/10/cd/2017-1090.pdf)
9. Ilyish, B.A. The structure of modern English / B.A.Ilyish. – Leningrad, – 1971. – 702 p.
10. Khaimovich, B.S. A course in English grammar / B.S.Khaimovich, B.I.Rogovskaya. – Moscow, – 1967. – 286 p.
11. Koshevaya, I.Y. The Theory of English grammar / I.Y.Koshevaya. – Moscow. – 1982. – 302 p.
12. Kovner, R.L. English Grammar / R.L.Kovner. – Leningrad, – 1973. – 319 p.
13. Palmer, F.R. Grammatical Roles and relations / F.R.Palmer. – Cambridge, Cambridge University Press, – 1994. – 400 p.
14. Stern, G. Swift, swiften and their synonyms. A contribution to semantic analysis and theory / G.Stern. – Göteborg: Wetterge, – 1921. – 294 p.

15. Арнольд, И.В. Лексикология современного английского языка / И.В.Арнольд. – Москва: Литература на иностранных языках, – 1959. – с. 352
16. Кажобеков, Е.З. Глагольно-именная корреляция гомогенных корней в тюркских языках / – Алма-Ата: Наука, – 1986. – 272 с.
17. Кажобеков, Е.З. Проблема реконструкции тюркского праязыка: пропедевтический ракурс // – Москва, Советская тюркология, – 1987. №4. – с. 3-22.
18. Кайдаров, А.Г. Некоторые аспекты синкретизма первичный основ в тюркских языках // – Алма-Ата: Наука, Проблемы современной тюркологии, – 1980. – с. 85-93.
19. Кайдаров, А.Г. Структура однословных корней и основы казахского языка / – Алма-Ата: Наука, – 1986. – 326 с.
20. Кубрякова, Е.С. Деривация, транспозиция, конверсия // – Москва, Вопросы языкознания, – 1974. №5. – с. 64-76.
21. Мельников, Г.П. Детерминанта языка ведущая грамматическая тенденция // – Москва: Наука, Фонетика. Фонология. Грамматика, – 1971. – с. 359-367
22. Мельников, Г.П. Языковая классификация и стратификация языков // – Москва: Наука, Единицы разных уровней грамматического строя языка и их взаимодействие, – 1969. – с. 45-47.
23. Мещанинов, И.И. Номинативное и эргативные структуры предложения. Типологическое сопоставление структур / И.И.Мещанинов. – Москва: Наука, – 1984. – 296 с.
24. Смирницкий, А.И. Морфология английского языка / А.И.Смирницкий. Москва: Литература на иностранных языках, – 1959. – 440 с.

Rəyçi: filologiya elmlər üzrə fəlsəfə doktoru Sultanova Samira Xaqani qızı